

„EESTI KIRJAKEELE SELETUS- SÕNARAAMATU” VIISKÜMMEND AASTAT

MARGIT LANGEMETS

Ilukirjandus on sõnaraamat ilma korrata.

Jean Cocteau

Annotatsioon. Artiklis käsitletakse ükskeelse seletussõnaraamatu olemust üldisemalt, eri keeltes ja aegadel esilduvate iseloomulike tahkude kaupa. Keele esimest ükskeelset seletussõnaraamatut on suhestatud keele ühiskondliku staatuse, keelekorralduse ja keelepoliitikaga. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” ajaloo taustal vaadeldakse sõnaraamatu koostamisega seotud üldisi probleeme: kartoteegi *resp.* korpuse suurust ning mõningaid tähenduse seletamise põhimõtteid. Arutletakse kahe ükskeelse sõnaraamatu põhitüübi üle eesti leksikograafia näitel.

Võtmesõnad: kirjakeel, riigikeel, ükskeelne leksikograafia, seletussõnaraamat, õigekeelsussõnaraamat

2007. aasta lõpul sai valmis eesti keele, teaduse ja kultuuri üks tähtteoseid – „Eesti kirjakeele seletussõnaraamat”. Seletussõnaraamat kuulub kindlasti keele kolme vaala hulka koos grammatika ja esindusliku tekstide koguga (rahvajuttudest tänapäevase suhtluskeeleni). Siinses artiklis mõtisklen seletavat tüüpi sõnaraamatu üle üldisemalt. Teen seda üksikute, mõneti harali jäävate teemaringide kaupa, vaadeldes mõningaid tahke, mis tõukusid võtmesõnadest *seletussõnaraamat ja kirjakeel*.

Keel ja kiri

Suuri murranguid inimkonna ajaloos on iseloomustatud mitmel viisil. Keelele kui suhtlussüsteemile mõeldes on kõige tuntumad Marshall McLuhani loetletud versta-postid: tänapäevasega sarnaneva keele teke umbes 50 000 aastat tagasi koos sellega kaasnenud muutustega kõris, kirja teke umbes 5000 aastat tagasi koos aina kasvava seotusega käest ja silmast, trükikunsti

teke nüüdseks rohkem kui 500 ja arvuti kasutuselevõtt üle 50 aasta tagasi – viimased kaks koos püsisõltuvusega masinast. Keeleline suhtlemine on põhimõtteliselt ikka üks ja seesama – mõtete edasiandmine ja nende vastuvõtmine –, aga meediumid erinevad oluliselt, mõjutades keelt omalt poolt ja võimendades vahendatavat vähemal või suuremal määral. Uued vahendid sünnitavad alati uusi tarbeid: kui hakati jäädvustama inimkeelt ennast, tekkis aja möödudes vajadus eraldi kirja panna ja selgitada keele vähemaid üksusi, sõnu.

Ei ole täpselt teada, kus koostati maailma esimene sõnaraamat, aga näiteks Andrus Saareste mainib „Eesti keele mõistelise sõnaraamatu” eessõnas hiina, india, sumeri ja akadi sõnastikke, mis pärit III ja II aastatuhandest eKr, edasi egiptuse, araabia ning kreeka ja ladina sõnaraamatuid, mis kõik – nagu Saareste omagi – on üles ehitatud sisust, mitte tähtede järjekorrast lähtudes. Seega kirjeldasid maailma vanimad ükskeelsed sõnaraamatud eelkõige pilti inimesest endast teda ümbritseva maailma sees, andes ühtlasi kirjakuju, mille abil ühele või teisele asjale osutada. Idamaade esimesed leksikonid keskendusid sageli luulekeelele, haruldaste ja poeetiliste väljendite esitamisele, samuti rahvaluulele (Hausmann 1991: 2438). Tähestiku järgi korrastatud sõnaraamat on tunduvalt hilisem nähtus. Siin artiklis on seletussõnaraamatu kui tüüpi all silmas peetud nn moodsat ükskeelset sõnaraamatut, kus sõnad või sõnatüved – mõnedes keeltes ka sümboliühendid – on korrastatud tähestiku järgi ja kus sõnaraamat sisaldab n-ö kõiki sõnu, mitte kitsendatud valikut (näiteks laen- või võõrsõnu). Idamaadel hakkasid seda tüüpi sõnaraamatud ilmuma umbes alates 11. sajandist.

Kirjakeel ja riigikeel, normiv ja kirjeldav sõnaraamat

Koos rahvuse ja riigi tekkega sünnib vajadus keelt kodeerida, normistada ühtsesse õigekirjutusse, piiritleda kirjakeelt (mida mõnel rahval võib olla mitu), kirjeldada keelt kõige laiemas mõttes. Korda loovatel ajastutel koostatud akadeemilised sõnaraamatud peegeldavad üldiselt oma aja vaimu, varieerudes valjust normimisest ja keeldudest-käskudest vabamat laadi suunamise ja soovitamiseni. Normida võidakse nii seletus- kui ka õigekeelsussõnaraamatu tüüpi leksikoni toel. Eestis ollakse üldiselt harjunud kirjakeele normi järele vaatama õigekeelsussõnaraamatust, mis tähenduse seletamisele ei keskendu. Meie õigekeelsussõnaraamatute

ajalugu on ka juba ligi 100 aastat pikk. Mitmel pool mujal on sama rolli täitnud (esimene) seletussõnaraamat, nagu 17. sajandi Prantsusmaal või 19. sajandi Ameerikas. Ka meil on varem Rudolf Karelson (1972: 51) väitnud, et „... seletussõnaraamatud on oma laadilt normatiivsed”. „Eesti keele käsiraamatu” (EKK 2007: 700) järgi „püüab [eesti kirjakeele seletussõnaraamat] jääda kuhugi kirjeldava ja normatiivse piirimaile”, ja küllap see nii on. Tiia Valdre, üks seletussõnaraamatu peatoimetajaid, on kaht eesti tüüpi võrrelnud nõnda: „Seletavat ja õigekeelsussõnaraamatut võrreldes on tegelikult olulisim vahe see, et need on oma tüübilt täiesti erinevad sõnaraamatud: esimene on kirjeldav, sõnade ja väljendite tähendusi avav ning näitlikustav autorisõnaraamat, teine õigekeelsuslikke juhiseid andev ja suunav toimetajasõnaraamat” (Valdre 2007).

Euroopa esimest seletussõnaraamatut hakati koostama 17. sajandi klassitsistlikul Prantsusmaal, absoluutse monarhia, kuningavõimu kindlustamise ja üldise prantsuse keele reformi ajastul. 1635. aastal asutatud akadeemia sai ülesande kehtestada kohustuslik kaanon, mis oleks puhastatud tänavakeele halvast mõjust. Neli aastat hiljem (1639) alustati akadeemilist, seletustega varustatud sõnaraamatut, mis pidi seda õiget, puhast ja selget keelt kirjeldama. Nagu ajaloost teada, kulges töö üle kivide-kändude: probleeme põhjustasid eri asjaolud, millest mitmetega on kokku puutunud kõik esimeste ükskeelsete seletussõnaraamatute tegijad. Olgu nimetatud näiteks tegijate paljus ning sellest johtuv ebaühtlus, koostamiseks kuluv pikk aeg, pidevalt muutuv keel jpm. Prantslased pidid toona pead murdma ka selle üle, kuidas tsiteerida autoriteetsete kirjanike loomingut, kus siiski esines küllalt palju kaanoniga vastuolus olevaid arhaisme, neologisme ja termineid (Schiller 1941: 31). Ka ei olnud veel kasutusele võetud tähestikuline kord – sõnad olid esitatud suguluse järgi –, mistõttu raamatut ei olnud sugugi hõlpus kasutada. Üks akadeemia liikmeid, Antoine Furetier, ei kannatanud seda olukorda välja ja üllitas 1690. aastal oma erasõnaraamatu, mis „oli ühtlane, tähestikuline ja võrdlemisi tarvituskõlbulik”, aga tema teguviisi hinnati kui ebalojalset ning ta heideti akadeemiast välja (Anttila 1938: 44). Akadeemia sõnaraamat, mis 1690ndateks ei olnud jõudnud 4-st kaugemale, jäigi sinnasamasse pooleli.

Ka Ameerika inglise keele esimene, Noah Websteri välja antud seletussõnaraamat (1828), on väga normiv, keelekasutaja igakülgselt harimisele keskendunud teos. Kuuldavasti polevat teist teatmeteost, kus piibli tsitaate nõnda rohkesti sisse võetud on, nii et omamoodi kujutab see

endast peaaegu nagu piibli sõnaraamatut. Näiteks on sõna *woman* 'naine' seletuse juures ('täiskasvanud naissoost inimene') esimesena toodud tsiitaat 1. Moosese raamatust (eesti keeles kõlab see kirjakoht nii: *Ja Issand Jumal ehitas küljeluu, mille ta inimesest oli võtnud, naiseks ja tõi tema Aadama juurde*), teisena toodu on samuti õpetliku sisuga (*Women are soft, mild, pitiful, and flexible* – 'Naised on õrnad, leebed, kaastundlikud ja järeleandlikud').¹

Eesti ükskeelsete sõnaraamatute traditsioon sündis koos ühiskondliku murranguajaga – Eesti riigi algusajal –, aga teist tüüpi sõnaraamatuna. 1918. aastal ilmunud „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat” keskendus õigekeelele, mitte niivõrd tähenduste seletamisele. Eesti Vabariigi ühiselus oli sõnaraamat hädavajalik, sest see aitas ühtlustada kirjakeele normi, kinnistada eesti keele arenguks vajalik keelekuju. Hilisemad, võõrvõimu aegsed õigekeelsussõnaraamatud kujutasid endast keelelist vastupanu nõukogude totalitarismile. 1999. aastal ilmunud ÕS 1999 ja selle ümber töötatud väljaanne ÕS 2006 on omakuvandis hoopis leebemad, kirjakeele kasutust suunavad ja soovitavad sõnaraamatud, mis vaba keelekasutust ei ahista. Samas on ikka ja jälle näha, kui raske on demokraatiat kanda, ise otsustada: nii riik kui ka rahvas põrkuvad elujuhtumitega, mil nad igatseksid „midagi, kus oleks üheselt kirjas, kuidas õige või vale on”.

Kirjakeelel on mitu sisu. Riiklusega seondub kirjakeel kui ühtne, üldrahvalikult kasutatav keelekuju, ühes riigis või piirkonnas võib olla mitu kirjakeelt (nagu Mordvas ersa ja mokša, Indias on koguni 15 riigikeelt). Riigikeel (üks või mitu) on enamasti seadusega kindlaks määratud. Umbes pooltel maailma riikidel on oma riigikeel, paljudes riikides on mitu riigikeelt, mis võivad omakorda olla veidi erineva kasutusala. Sõnaraamatus mõistetakse kirjakeele all ennekõike kirjalikke tekste, kirjutatud keelt, mis seletussõnaraamatu puhul hõlmab ka suulist keelt, niivõrd kuivõrd seda kirjalikest tekstidest on üles tähendatud. See, et kirjakeele normi aluseks on muuhulgas seadusega määratud ka teatav sõnaraamat (nagu Eestis Eesti Keele Instituudi uusim õigekeelsussõnaraamat), on maailmapraktikas vist päris haruldane.

Kuigi mitme rahva esimesed seletavat tüüpi sõnaraamatud on kandnud – ja kannavad ka edaspidi – poliitilist rolli, pean ometi just seletussõnaraamatut rahva, keele ja kultuuri teatava küpsuse, iseolemise

¹ Vt „Webster’s American Dictionary of the English Language” (1928) Internetis: <http://1828.mshaffer.com/> (20.02.2008).

väljendajaks. Umbes nagu saadakse täiskasvanuks. Kahjuks pole kuskilt täpseid andmeid võtta, kui palju on riigikeeli, millel on olemas omakeelne seletussõnaraamat, või kas on kirjakeeli, aga mitte-riigikeeli, millel see on. Soome-ugri keelte kohta on teada, et kui riigikeele staatuses keeli on kaheksa (ungari, soome, eesti, komi, udmurdi, mari, ersa ja mokša), siis seletussõnaraamat on neist kolmel: kõige varem soomlastel, seejärel ungarlastel ja nüüd ka eestlastel.² Ja pole midagi parata: see korreleerub täielikult omariiklusega.

Rahvaarv

Riigikeele staatuses keelte üle arutlemine viis mõtted ka rahvaarvu ja seletussõnaraamatu suhteni. Kas on mingi kriitiline piir, alla mida ei tasu seda tüüpi sõnaraamatut eeldada? Kui soome-ugri rahvaid vaadata, siis võiks kriitiliseks rahvaarvuks pakkuda 1 miljoni (vrd ungarlasi on 14 mln, soomlasi 5 mln, eestlasi 1 mln) (FU 2007: 9). Suuruselt järgmised oleksid juba poole väiksemad rahvad: udmurdid (464 000) ühe riigikeelena ning mordvalased (615 000), marid (488 000) ja komid (311 000) – igaüks esindatud kahe riigi- või kirjakeelena (FU 2007: 9). Jaanuaris 2008 e-posti teel kogutud andmete järgi on komidel murdesõnaraamat (Nikolai Kuznetsovi teade). Algul saabunud teade, nagu maridel oleks oma seletussõnaraamat olemas, ei leidnud lähemal uurimisel kinnitust: tegemist on siiski seletavat tüüpi tõlkesõnaraamatuga, kus „kõik üksused, sh seletused, on tõlgitud vene keelde”, nagu eessõnas on öeldud (Galkin 1990: 8). Selline tänapäeva mari keele sõnaraamat on ka mahult üsna väike (sisaldab umbes 25 000 märksõna), kuigi välja antud 6 köites (1990–2003). Udmurtidel on hiljuti ilmunud mõisteline sõnaraamat (Nasibullin, Semjonov 2006), mis on samuti kakskeelne, aga kus toimetajate sõnutsi on vene keelele vaid metakeele roll, mis tähendab, et udmurdi maailmapilti (ja seda tähistavat põhisõnavara) on kirjeldatud vene keele vahendusel (kokku ligi 14 000 mõistet ja 18 000 udmurdi sõna). Igal juhul on toimetajad eessõnas mitu korda rõhutanud, et tegemist on udmurdi keele sõnaraamatuga (lk VI, XI).³

---

² Soomlastel „Nykysuomen sanakirja” (1951–1961), ungarlastel „A magyar nyelv értelmező szótára” (1959–1962), eestlastel „Eesti kirjakeele seletussõnaraamat” (1988–2007). Soomlastel ja ungarlastel on nende kõrval juba ka uued väljaanded olemas.

³ Tänan Szilárd Tóthi info eest.

Otse loomulikult on oma keele sõnaraamat olemas maailma suurimatel keeltel: hiina (1 mld kõnelejat; esimene oluline tänapäevane sõnaraamat ilmus 18. saj algul), hindi (200 mln, esimesed trükitud 16. ja 18. saj), araabia (150 mln; esimesed katsetused 10.-11. saj), bengali (150 mln, ilmunud 19. saj algul), sealhulgas suurtel meile tuttavamatel keeltel, nagu vene (150 mln), prantsuse (70 mln) või saksa (100 mln). Mitme keele puhul, nagu inglise (350 mln), hispaania (250 mln) ja portugali keel (135 mln), on emakeelsete kõnelejate suure arvu tagapõhjaks koloniaalvallutused, st ka muud riigid peale emamaa. (Andmed kõnelejate kohta vt Comrie jt 2000: 10; sõnaraamatute kohta vt Hausmann jt 1991.)

On ka keeli, mille kõnelejaid on vähem kui miljon, kuid ükskeelne seletav sõnaraamat on olemas: näiteks islandi keel, mille rahvaarv on 300 000 (Böðvarsson 1963). Seda, kas malta keelel on lisaks paljudele malta-inglise-malta kakskeelsetele sõnaraamatutele olemas ka ükskeelne seletav sõnaraamat, ei õnnestunud välja selgitada (Maltal on 400 000 elanikku, riigikeelteks malta ja inglise).

Ükskeelsete sõnaraamatute maania

Sellise väljendiga on Robert Early (2004) iseloomustanud Vaikse ookeani keelte leksikograafiat, ent säärane hirmu, kire ja meeleheittega segatud seisund võib ette tulla ka igal pool mujal – peamiselt ühenduses väikeste, eriti aga ohustatud keeltega. Kui keel on dokumenteeritud, siis on ta olemas, siis ei saa seda ignoreerida. Ajaloos on sageli väikeste või alistatud maade keelte esimeseks jäädvustajaks olnud misjonärid, ka kolonisaatorid, ning esimesed sõnaraamatud seetõttu kakskeelsed. Ükskeelset sõnaraamatut võib pidada keele leksika kõrgemaks kirjeldustasemeks, teistel juhtudel, nagu eespool mainitud, omamoodi küpsuse märgiks. Early (2004) ja Mosel (2004) on ükskeelsete sõnaraamatute puhul välja toonud järgmisi ühiseid asjaolusid.

Esiteks, kuigi nende sõnaraamatute peamisi sihte on dokumenteerida ohustatud keelt, tuleb lähtuda ikkagi n-ö tavalistest küsimustest: mis on sõnaraamatu funktsioon? kes on mõeldud seda kasutama? Väikeste ja/või ohustatud keelte sõnaraamatute (elektrooniliste andmebaaside) puhul püütakse sageli silmas pidada kaht väga erinevat sihtrühma: oma keele kõnelejat, kes sooviks võimalikult lihtsa ülesehitusega „rahva poolt ja

rahva jaoks” tehtud trükitud raamatut, ja (läänemaist) keeleuurijat, kes sooviks võimalikult rikkaliku infoga varustatud materjali, sageli pigem grammatikat kui sõnavara. Ja kaks sedavõrd lahknevat huvigruppi ei pruugi mahtuda ühe projekti sisse, liiati kui raha tuleb peamiselt läänest. Isegi kakskeelset sõnastikku pole niivõrd tarvis oma keele ja inglise (või mõne muu suure) keele jaoks, vaid – nagu näiteks Vaikse ookeani piirkonnas – pigem oma ja selle naaberkeel(t)e jaoks.

Teiseks, keelevariandi valiku ja ortograafia ühtlustamise probleem. Kui leksikograaf või muu lingvist peab eelistama üht keelekuju paljudest, seisab ta muuhulgas eetilise otsuse ees: kas tuleks arhiveerida hääbuvat, ja mitte rahuldada suuremat kõnelejaskonda, või toita elujõulis(ema)t keelt, teades, et teistele keeltele võidakse seeläbi anda surmahoop?

Kolmandaks, alatine aja- ja rahanappus, mis on mujalt tulnud leksikograafe ja muid lingviste sundinud välja mõtlema vähema kuluga töid, millest siiski oleks kohalikel võimalikult palju kasu, kui nad mõne aja pärast ise päris sõnaraamatu kallale asuvad. Kui 10 000 Austraalia dollariga (Eesti vääringus umbes 100 000 krooni) ei ole võimalik koostada samoa üldkeele seletussõnaraamatut, siis selle väiksemaid osi on. Mosel (2004: 44) mainib sellisel moel tehtud samoa arhitektuuri-, toidu-, kalandus- jm temaatilisi väikesõnastikke, mille koostamise käigus on koolitatud leksikograafiks ka mõni kohaliku keele valdaja.

Neljandaks, defineerimise probleem. Seletussõnaraamatu üks põhiüksusi on teatavasti tähenduse seletus. Selliste keelte sõnaraamatute eripära on, et seletused peaksid olema kakskeelsed: enne oma keeles, siis tõlge mõnes muus (suures) keeles. Mosel (2004) on põhjendanud seda ühelt poolt vajadusega säilitada algne, kohalikus keeles käibiv tõlgendus, teiselt poolt keeleuurijate, antropoloogide ja keeleõppijate tarbega seda keelt ja kultuuri võimalikult täpselt mõista. Mari keele sõnaraamatus (Galkin 1990), mida eespool oli mainitud, on olemas see teine – vene keel, aga esimene, see põhitähtis, puudub tähenduse seletuse positsioonist sootuks. Tõsi, illustreerivad näited on kahes keeles.

Muud sisulised, sõnavalikut ja mikrostruktuuri, sõnaraamatu aluseks olevaid allikkogusid, samuti üldist töökorraldust puudutavad probleemid on väga sarnased meie, nagu iga muu keele esimese seletussõnaraamatuga. Mõnest tahust tuleb juttu allpool, aga enne siirdugem veel korra Vaikse ookeani ala vallanud maania juurde.

Vaikse ookeani piirkonnas on keeli loetletud üle 1000 (umbes kuue-ndik kõikidest maailma keeltest), millest enamik ei ole kirjakeeled ning mille kõnelejaid on kokku umbes 5 miljonit (vaimusilmas võib kujutleda Soome rahvast kõnelemas 1000 eri keelt). Neist paljusid ähvardab oht hääbuda, jäädes leksikograafiliselt (ja/või lingvistiliselt) kirjeldamata. Maania ilmneb selles, et alates 1970–1980ndatest on töös mitu ükskeelset sõnaraamatuprojekti.

Fidži keele sõnaraamat on esimene, mida sealkandis alustati (1971). Esialgne käsikiri (24 000 märksõna) valmis 1996, siis tekkisid probleemid. Kui Early (2004) kahetses, et 2004. aastaks ei olnud sõnaraamat veel trükki jõudnud, siis 2007. aasta juunis ilmunud rõõmusõnum teavitab fidži oma sõnaraamatu ilmumisest.⁴ Fidži keele kõnelejad asustavad Melaneesia paljusid saari, kokku on neid veidi vähem kui eestlasi – umbes 800 000. 2008. a ilmub ka teine ükskeelne sõnaraamat, nimelt Fidži inglise keele sõnaraamat (18 000 märksõna).⁵

Early (2004) andmetel alustati 1980ndatel väiksemate keelte, tonga (Polüneesia, ca 100 000 kõnelejat) ja kiribati (Mikroneesia, ca 100 000 kõnelejat) sõnaraamatute koostamist. Kui tonga projekt on olnud igati teokas, saades tuge Briti Nõukogult ning tehes koostööd Cobuildi kirjastuse ja nüüdseks siitilmast lahkunud John Sinclairiga (2002. a toimus tonga leksikograafia õpikoda), siis kiribati sõnaraamatutöö on ettevalmistusjärgus, tegeldes esialgu ortograafia ühtlustamise probleemidega. Rohkem või vähem algsjärgus on maoori (Uus-Meremaa, ca 350 000 kõnelejat) ja samoa (Samoa saartel 150 000 kõnelejat, väljaspool seda ala teist sama palju) sõnaraamat.⁶

Mis puutub Aafrikasse, siis näiteks Zimbabwes on alates 1990ndatest koostöös Norraga koostatud 9 ükskeelset sõnaraamatut – esimene oli šona (1996), siis ndebele (2001) jt.

Olukorda 1950ndate Eestis ei saa muidugi sellega päriselt võrrelda, aga väited, mida Ernst Nurm on omal ajal esitanud, et sõnaraamatutööd

⁴ Fijian Monolingual Dictionary – Na ivalovosa vakaviti. South Pacific Books Ltd, 2007. Vt <http://www.topix.com/fj/suva/2007/06/first-fijian-dictionary-launched> (20.02.2008).

⁵ „Macquarie Dictionary of English for the Fiji Islands” ilmumisest teatab Fiji Times Online 03.02.2008.

⁶ Võrgu vahendusel on teavitatud 2006. a ilmunud lastele mõeldud maoori õppe-sõnastikust, vt <http://www.huia.co.nz/books/496> (20.02.2008). Samoa minisõnastikest, millest oli eespool juttu, on kirjutanud Mosel (2004).

algatada, kõlavad niisamuti veidi ükskeelsete sõnaraamatute maania moodi. Nurm (1958: 317–318) loetleb paljusid keeli, mille sõnaraamatud parasjagu pooleli on: gruusia, leedu, kasahhi, turkmeeni, aseri, läti, kirgiisi, tadžiki, tatari, usbeki ja ukraina keel. Vene ja armeenia keele puhul ollakse juba n-ö teisel ringil (st esimene seletav on juba ilmunud). Tema seisukoht on: „Enamikus meie liiduvabariikides on seletava sõnaraamatu koostamise küsimus juba ammu päevakorrale võetud ja õigeeaaegselt asutud vastavate eeltööde tegemisele. [---] Kahjuks on aga Eesti NSV selle tähtsa rahvuskultuurilise ürituse suhtes teistest liiduvabariikidest tõsiselt maha jäänud ja praegusel momendil puuduvad isegi väljavaated mahajäämuse likvideerimiseks”. Kas kõik eelnimetatud tööd on tänaseks valminud, selle kohta autoril andmed puuduvad. Küll on 2002. a ilmunud „Leedu keele sõnaraamatu” viimane, 20. köide – sada aastat pärast selle alustamist ja viiskümmend pärast esimese köite ilmumist (Loodus 2002).

Kartoteegi resp. korpuse suurus

1950. aastate teises pooles pidas Nurm silmas just kartoteegi olemasolu, õigemini selle puudumist, kui märkis, et „puuduvad isegi väljavaated” sõnaraamatutööd alustada. Ta soovinuks 2 miljoni sedeli suurust kartoteeki, aga soostus 1961. a koostamist alustama ka vähema, 1-miljonilise sedeldatud keelenäidete koguga. Kui 1 mln suurust sedelikogu võrrelda tänapäevase tekstikorpusega, st kui seda oleks võimalus kasutada *iga*, mitte ühe sõna järgi sedeli päises, siis võiks see vastata umbes 8–10 mln suurusele tekstikorpusele (kui võtta lause keskmiseks pikkuseks 8–10 sõna). Nüüdisaja keeletehnoloogia võimalustest rääkides on arvatud, et mõistlik tekstikorpuse suurus, millele on võimalik keeleuurimisel toetuda, on umbes 20 miljonit tekstisõna, samas on viimastel leksikograafiakonverentsidel juba mõnda aega mõõduks arvatud 100 miljonit tekstisõna, kui peetakse silmas ükskeelse seletussõnaraamatu vajadusi.

1958. a Keeles ja Kirjanduses pöördus Nurm lugejate poole üleskutsega kaasa aidata kirjakeele kartoteegi kui seletava sõnaraamatu baasi loomisele: „Kui kümmekondki keele- ja kirjandusehuvilist iga nädal paar tundi ohverdaks kirjanduse, näit. ajakirjanduse sedeldamisele, siis lähendaks see ikkagi mõnevõrra .. esimese köite ilmumise tähtpäeva” (Nurm 1958: 318). Siinkirjutajal pole andmeid, kui palju sedeleid nõnda koguti. Nurm on ise samas nukralt nentinud, et õpetajate lehes

kaks aastat varem ilmunud samasisulisel palvele reageeris üksainus kooliõpetaja.

Igatahes oli asutud päris hoogsalt sedeldama ka oma jõududega: esimene miljon täitus 1961. a, mil hakatigi sõnaraamatut koostama. 2000. a, kui sedeldamine ametlikult lõpetati, oli kirjakeele arhiivis 4,3 miljonit sedelit (vastaks tänapäeval umbes 40 mln sõnega korpusele). Teiste keelte kartoteekide suurused varieeruvad ligikaudu samas vahemikus: napimad, millega töötatakse, sisaldavad umbes 2 mln sedelit, väga rahul ollakse 4-miljoniliste kogudega, lausa erakorraline tundub venelaste kasutada olev 10-miljoniline kartoteek (Nurm 1958). Ka näiteks Mari instituudi mari sõnavarakartoteegis on 2 mln sedelit (Galkin 1990: 8).

Ühine probleem nii nüüdsele tekstikorpusele kui ka varasemale sedelkartoteegile on tekstiliikide võrdne esindatus. Eesti seletussõnaraamatuga seoses on sellest kirjutanud Rein Nurkse (1959), esimeste tekstikorpuste – nt Browni korpuse, Eestis 1980ndate korpuse (mõlemad 1 mln) – kooslust on arvestatud lausa täppisteaduslikul meetodil (vt Hennoste jt 1993). Praegu on Tartu ülikooli keelevara hulgas tekstikogu nimega Tasakaalus korpus, mis koosneb võrdses mahus ajalehe-, ilukirjandus- ja teadustekstidest (à 5 mln), pakkudes materjali kolme tähtsama tekstiliigi võrdlevaks uurimiseks.⁷

Mida ja kuidas seletada

Defineerimise probleemist kahes keeles rööbiti oli eespool juttu ühenduses Vaikse ookeani ala sõnaraamatutega. Meie tüüpi sõnaraamatu puhul seostub seletustega kaks põhiküsimust.

Esiteks, mida, mis sõnu seletada? mida valida märksõnaloendisse? Eestis, ja võib-olla mujalgi, on näiteks arutatud selle üle, kas on üldse mõtet seletada n-õ kõige tavalisemaid sõnu. 1961. aasta nõupidamisel teemal „Missugune peaks olema seletav sõnaraamat” on muuhulgas arutatud, kas seletada kõiki sõnu (Ahven 2006: 280). Mart Mäger on hiljemgi arvanud, et algmõistete, nagu *inimene*, *istuma* jt, „seletamine viiks koomikasse” (Mäger 1971: 41). Hiljem on Rudolf Karelson eravestluses kinnitanud, et tõesti nii arutleti. Sõnaraamatutüpoloogias iseloomustab seletussõnaraamatut lingvistiliselt just tema üldine makrostruktuur, mille all mõeldakse seda, et lisaks leksikaalsetele ehk sisuga sõnadele sisaldab märksõnastik ka

⁷ Vt <http://www.cl.ut.ee/korpused/grammatikakorpus/> (20.02.2008).

„ilma sisuta” funktsioonisõnu: grammatilisi abisõnu, suhtluses osalevaid täitesõnu jne. Sisuga sõnade väljajätmist ei kaalu keegi, pigem vastupidi, just need n-õ kõige tavalisemad sõnad talitlevad keeles mingis mõttes eriliselt ja huvitavalt: sõna tähendus on seda paindlikum, mida tavalisem ja levinum sõna on (Raukko 1994).

Ka kõnealused *inimene* ja *istuma* on eesti seletussõnaraamatus sees, esimene 2, teine 5 põhitähendusega. Jäägu lugeja otsustada, kas need kõlavad „imelikult” või mitte (esitatud on kummagi 1. põhitähendus):

inimene 1. mõtlemis- ning kõnevõimeline ühiskondlik olend, kes valmistab tööriistu ja kasutab neid keskkonna mõjustamiseks ja muutmiseks; üksikisik

istuma 1. asendi kohta, kus istmiku ja reitega toetutakse mingile alusele (vahel liitub sellega mingi tegevus)

Olen kuskilt lugenud (kahjuks allikat ei mäleta), kuidas seletussõnaraamatute seletusi on testitud sedapidi, et inimene peab seletuse põhjal otsustama, mis sõnaga on tegu. Kuna olen sedasama proovinud üliõpilaste peal, siis võin kinnitada, et läks nagu iga sellise testiga: kui nipp ära tabatakse, hakkavad tulema õiged vastused.

Omaette küsimus on märksõnavalik. Kuigi püütakse kaasata eelkõige tavatähendusi, mitte juhutähendusi, on seda üldiselt võimatu mõõta. Tänapäeval on küll pakutud erisuguseid valemeid, millest enim olen kuulnud niisugust: sõna registreeritakse sõnaraamatus, kui ta esineb 100 mln suuruses korpuses vähemalt 5 korda. Oxfordi inglise keele sõnaraamatus kehtib samuti nn viie reegel, aga pisut teises sõnastuses: sõna võetakse sisse, kui on esinenud 5 korda (st 5 eri trükitud allikas) 5 aasta jooksul.⁸ Mõni seletussõnaraamat, näiteks leedu oma (20 köidet), on põhimõtteliselt sisse võtnud *kõik* sõnad, mis keeles on, nii murde- ehk rahvakeele kui ka kirjakeele sõnad – kokku arvatakse märksõnu olevat 500 000 (Loodus 2002). Võrdluseks: vast valminud eesti sõnaraamatus on ligi 140 000 märksõna. Täieliku sõnaraamatu idee võimatust on kirjeldanud Arno Pikamäe (1961) soome „Nykysuomen sanakirja” (1951–1961) näitel: sõnavarakartoteegi umbes 840 000 sõnast on sisse võetud iga viies – kokku on soome sõnaraamatus umbes 180 000 märksõna.

Teiseks, kuidas seletada? See puudutab üldisi nõudeid seletusele. Nurm on omal ajal eeskujuks toonud venelaste seisukohti, mille järgi

⁸ Vt www.askoxford.com (20.02.2008).

seletustes peaks vältima võõrsõnu ja et üldiselt tuleks seletuste andmisel orienteeruda „7-klassilise haridusega inimeste passiivsele sõnavarale” (Nurm 1960: 574). Uuemat ajal toetab seda spetsiaalse ehk nn kontrollitud definitsioonisõnavara idee, mis näeb ette, et seletustesse on valitud vaid niisugused sõnad, mis kuuluvad tavalise inimese põhisõnavarasse. Niiviisi koostatud seletused peaksid olema lihtsad ja selged, igäihele arusaadavad. Moodus on Longmani kirjastuses kasutusel juba paar aastakümnet. Kasutatud definitsioonisõnade loend (neid on vahemikus 2000–3000) on harilikult ära trükitud sõnaraamatu lisas, ühtlasi on see kasulik materjal keeleõppetunnis (vt lähemalt Langemets 2003). Kui võrrelda neid arve näiteks Eesti riigikeele oskustasemetega, siis jääb 3000 sõna valdamine alg- ja kesktaseme vahele,⁹ st isegi madalamale kui Nurme vahendatud tase.

Muud uuemat ajal sündinud ettepanekud seletussõnaraamatu jaoks on mõjutatud kakskeelsest, st tavakäsituses lihtsamaks peetud sõnaraamatust. Näiteks on pikkade seletuste juures kasutatud lühivihjeid (fraase või sõnu), et hõlbustada paljudes tähendustes orienteerumist. Või on seletuses kasutatud täislauset (Cobuildi kirjastuse uuendus, vt lähemalt Langemets 2003).

Tähenduste hulga mõttes on kurioosseimaks peetud Oxfordi inglise sõnaraamatu verbi *set* 'panema, asetama' artiklit, kus on esitatud 430 (!) eri tüüpi tähendusnüansi.¹⁰ Eesti sõnaraamatus on kõige enam põhitähendusi (22) eristatud verbidel *käima* ja *tõmbama*, koos alltähendustega tuleb *käima* tähenduste arvuks 56, sõnal *tõmbama* veelgi rohkem (65).

Aeg

Seletussõnaraamatuga seostub aeg kahes mõttes: esiteks aeg, mil sellega on alustatud, teiseks aeg, mis selle valmimiseks on kulunud.

Eespool oli juba juttu Euroopa esimesest, prantsuse seletussõnaraamatust, mida alustati rohkem kui 300 aastat enne meie oma. Inglise kuulus Johnsoni sõnaraamat ilmus 1755, st meist umbes 200 aastat varem, tänapäevasem, Oxfordi inglise sõnaraamat hakkas ilmuma 19. sajandi lõpu-

⁹ Tasemetestide nõuete järgi valdab algtaseme oskustega isik umbes 1500–2000 tarbekeele sõna, kesktaseme oskustega isik umbes 5000 sõna. Vt <http://www.ekk.edu.ee/65824> (20.02.2008).

¹⁰ Vt <http://www.oed.com/about/facts.html> (20.02.2008).

poole (1884), 100 aastat enne meie esimest vihikut (1988). Põhjamaadel algatati sõnaraamatutegu 100 aastat varem kui meil. Tõenäoliselt ei saa küsida, kas meie oma ilmus liiga hilja. Usun, et mingis mõttes ilmubki esimene seletussõnaraamat siis, kui aeg on selleks küps, kui just ei ole tegemist n-õ hädaabiprojektiga, nagu mõnede ükskeelsete sõnaraamatute maania lainesse kuuluvate sõnaraamatute puhul võib oletada.

Valmimiseks kulunud aja poolest kuulub „Eesti keele seletussõnaraamat”, nagu pealkirigi ütleb, nende hulka, mida on tehtud pool sajandit. Ajaleheveergudel on seda nimetatud „mammutteoseks” ja „inimpõlvepikkuseks sõnaraamatuteoks” (Hanson 2007, Laurisaar 2007), mille üle võib imestada või hämmelduda tavainimene, aga mitte leksikograaf. Seletussõnaraamatute ajaloos, tuleb tunnistada, on viiskümmend aastat üsna keskmine aeg. Sellega ei saa muidugi välja vabandada seisakuid, mis eri põhjustel ka meie sõnaraamatu saamisloo sisse kuuluvad – mille eest on nuheldud nii tegijaid kui ka instituuti –, aga minu meelest iseloomustab see üsna täpselt ajaühikut, mis põhimõtteliselt sellise suure töö peale kulub. Kõrvalekaldeid leidub muidugi kummaski suunas: nobedamalt on valminud näiteks ungari sõnaraamat (ilmumiseni kulus 12-13 aastat) (Langemets 1993), samas on sada aastat kulunud leedu sõnaraamatu jaoks (Loodus 2002), kui lugeda alguseks esimeste sedelite kogumist. Prantsuse Akadeemia sõnaraamatu puhul polnud 60 aasta möödudes jõutud kaugemale esimese tähe aruteludest jne.

40–60 aastat on koguteose ilmumiseks aega läinud esimesel Oxfordi inglise keele sõnaraamatul (ilmus 1884–1928) ja soomlaste „Nykysuomen sanakirjal” (algatati 1927, ilmus 1951–1961), näiteid leiab veel ja veel. Eesti sõnaraamatu puhul koguti esimesed sedelid 1950ndate teises pooles, enam-vähem pidev sõnaraamatutöö algas 1961, esimene vihik ilmus 1988. a – seega umbes 25 aastat hiljem.

Esialgset plaanid, kui tagantjärele targana instituudi kroonikat (Ahven 2007) lugeda, olid selle tõdemusega võrreldes nagu õhust võetud: akadeemia presiidiumi 1957. a otsusel pidi I köite koostamine lõppema hiljemalt 1964, II köide 1968 ja III köide 1970. a (Ahven 2007: 200). Kaks aastat hiljem (1959) manitsetakse: „viia kogu töö viie köitega lõpule 1970-ndate alguses” (Ahven 2007: 231). 1983. a on Ernst Nurm meenutanud, kuidas ta oli lootnud, et „saab valmis umbes 10 aastaga” (Nurm 1983). Mulle on tundunud, et kõige hullem tagasilöökk tuligi 1970ndatel, kui tegelikult *oldi* valmis sõnaraamatu esimest otsa trükkima. Seeasemel aga satuti ühe

toonase võimumehhanismi, trükikoja kaudu, toimetamise lõpmatusse ringi, mis käsikirja kuidagi valminuks ei tunnistanud.

Nimesid, arve ja fakte

Seletussõnaraamatu heaks on 50 aasta jooksul oma panuse andnud väga palju inimesi: sedeldajad, kartoteegihoidjad, koostajad, masinakirjutajad ja arvutisse sisestajad, korrektuurilugejad, tehnilised toimetajad, arvutispetsialistid, küljendajad, kirjastajad jpt – vähemalt paarsada. Kõiki nimesid siin üles lugeda ei jõua, aga olgu kõik tänatud! Nimetan vaid toimetajaid, keda on mainitud köidete või vihikute päises. Sõnaraamatul on olnud 6 peatoimetajat: Rudolf Karelson, Erich Raiet, Valve Kullus (end Põlma), Mai Tiits, Tiia Valdre ja Leidi Veskis. Toimetajaid on olnud 13: Rudolf Karelson, Leena Kiivit, Ilse Kont, Helga Laanpere, Tiina Lias, Arno Pikamäe, Valve Põlma, Erich Raiet, Mai Tiits, Feliks Vakk, Tiia Valdre, Leidi Veskis ja Piret Voll. Vihikute tegevtoimetaja on olnud Margit Langemets.

Väljaandmise aeg: 1988–2007, kokku 26 vihikut.

Sõnaraamatu maht: ligi 140 000 märksõna, 5000 lk, 30 cm raamatu-riiulil.

Sõnaraamat sisaldab (ümardatult): 1800 ühendverbi, 240 tsitaatmärksõna, 900 homonüümi, 14 400 polüseemset üksust, 4000 fraseologismi, 1400 vanasõna, ligi 50 000 tsitaatnäidet.

Lõpetuseks: kuidas edasi ehk eesti keele põhisõnaraamatust

Briti leksikograaf Patrick Hanks on oma loengul kasutanud fraasi *leksikograafilised korrused*, et kujundlikumalt väljendada mõtet, kuidas leksikograafia kasvab astmeliselt, korrus korruse haaval, nii nagu keeles need korrused *resp.* sõnaraamatud, esindatud on. Mida rohkem korruseid, seda uhkemat ehitist võiks eeldada.

Eesti ükskeelses leksikograafias on nüüd lausa kaks maja, kui samas võtmes jätkata: üks on üheksakümmend aastat ehitatud õigekeelsussõnaraamat, millel praeguseks juba ligi 10 korrust, teine on viiskümmend aastat ehitatud seletussõnaraamat – seni ühe korrusega. Tiiu Erelt on eestlaste põhisõnaraamatuks nimetanud normiva, suunava ja keelekorraldusliku iseloomuga sõnaraamatu, sarnase „ainult sakslaste klassikalise ühekõitelise

Dudeniga” (Erelt 2007: 5). Seletussõnaraamatu tüüpi, kirjeldavat, seletustega varustatud teost on ta nimetanud teist tüüpi, indoeuroopa põhisõnaraamatuks. Eesti keele sees on ta seletussõnaraamatu kvalifitseerinud koguni spetsiaalsõnaraamatuks, ühes murde-, fraseoloogia-, slängi-, vormi-, sagedussõnastiku ja sadade oskussõnastikega, kinnitades taas, kuidas „universaalne on ainult ÕS” (Erelt 2007: 30).

Muude maade leksikograafias, nagu nägime, on normimisülesannet kohati täitnud ka seletussõnaraamat. Normivat ja kirjeldavat suunda ühes allikas ühekorraga viljelda on üsna raske, aga eeskuju võib leida õige lähedalt: soome „Kielitoimiston sanakirja” (2006) kujutab endast n-õ kolmandat korrust seletussõnaraamatumajas, millele eelnesid „Perussanakirja” (1990–1994) ja esimesena „Nykysuomen sanakirja” (1951–1961).

Eesti õigekeelsussõnaraamatu tüüpi põhisõnaraamatul on hulk kokkulangevusi sõnaraamatu prototüübiga ehk sellega, millised tunnusjooned tulevad esmalt esile, kui inimestel palutakse kirjeldada sõnaraamatut. (Prototüüpi on kirjeldanud Dirk Geeraerts – viidatud Béjoint 2000: 41 kaudu.) Prototüüp on a) pigem ükskeelne kui kakskeelne, b) pigem lingvistiline kui entsüklopeediline, c) pigem standard- ehk normkeele kui erikeele kirjeldus, d) pigem pedagoogiline kui akadeemiline. Ainus, mis vajaka, ongi seletused – prototüüpseks loetakse sõnaraamatut, mis on e) pigem seletustega kui ilma.

Mis võiks olla eesti sõnaraamatu prototüüp või teisisõnu põhisõnaraamat? Kas äsja valminud seletussõnaraamat või õigekeelsussõnaraamat (nt ÕS 2006)? Esimene ei sobi, sest on pigem akadeemiline, teine ei sobi, sest annab vähe seletusi. Kuivõrd seletussõnaraamatu järgmiseks „korruks” on plaanitud ühekõitelist sõnaraamatut, mis järgiks just indoeuroopa seletussõnaraamatu tüüpi – kus põhirõhk on tähenduste seletusel, näiteid on vähem kui praegu, läbimõeldult on esitatud süntaktilist infot, võimaluse korral ka infot sõna päritolu kohta (vt Valdre 2007) –, siis sellest võiks saada teine eesti põhisõnaraamat õigekeelsussõnaraamatu kõrval, mis mõlemad võiksid koha leida iga kodu raamaturiivil.

Kirjandus

- Ahven, Eeva 2007.** Pilk paberpeeglis. Keele ja Kirjanduse Instituudi kroonika 1947–1993. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Anttila, Arne 1938.** Sissejuhatus uus-aja kirjanduse peavooludesse. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Béjoint, Henri 2000 [1994].** Modern lexicography: an introduction. Oxford University Press.
- Böðvarsson, Árni 1963.** Íslenzk Orðabók. [Islandi keele sõnaraamat.] Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Comrie, Bernard, Stephen Matthews, Maria Polinsky 2000.** Keelteatlas. Maailma keelte päritolu ja areng. Tallinn: Koolibri.
- Early, Robert 2004.** Monolingual mania: current trends in Pacific dictionary making. – The Second Asian lexicography Conference, Thailand, 2004.
- EKK = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross.** Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.
- Erelt, Tiiu 2007.** Õigekeelsussõnaraamatud läbi sajandi. – ÕSi lätted. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 5–34.
- FU 2007 = Fenno-Ugria.** Horisondi lisaväljaanne 2007.
- Galkin, I. S. 1990 (toim).** Slovar' marijskogo jazyka I. = Marij muter I. Joškar-Ola: Marij Kniga Izdatel'stvo.
- Hanks, Patrick.** English monolingual lexicography. – Internetis: http://ucnk.ff.cuni.cz/doc/English_Monolingual_Lexicography.ppt (20.01.2008).
- Hanson, Raimu 2007.** Inimpõlvepikkune sõnaraamatutegu jõudis lõpule. – Postimees 15.XII.
- Hausmann, Franz Joseph, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta (eds.) 1991.** Wörterbücher: Ein internationales Handbuch zur Lexicographie = Dictionaries = Dictionnaires. 3. Bd. [1. Bd. 1989, 2. Bd. 1999]. Berlin: de Gruyter.
- Hennoste, Tiit, Kadri Muischnek, Helen Potter, Tarmo Roosimaa 1993.** Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpus: ülevaade tehtust ja probleemidest. – Keel ja Kirjandus 10, 587–600.
- Karelson, Rudolf 1972.** Koostamisel on eesti kirjakeele seletussõnaraamat. – Kodumurre 10–11, 44–52. Tallinn.
- Langemets, Margit 1993.** Kirjakeele sõnaraamat poole peal. – Keel ja Kirjandus 10, 601–604.
- Langemets, Margit 2003.** Kas ükskeelne või kakskeelne sõnaraamat? – Toimiv keel I. Tõid rakenduslingvistika alalt. Toim. Margit Langemets, Heete Sahkai, Maria-Maren Sepper. (= Eesti Keele Instituudi toimetised 12.) Tallinna Pedagoogikaülikool, Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 151–177.

- Laurisaar, Riho 2007.** Pool sajandit küpsenud eesti keele seletav sõnaraamat sai valmis. – Eesti Päevaleht 22.XII.
- Loodus, Mihkel 2002.** Leedu sõnaraamatu sada aastat. – Eesti Ekspress, 21.VIII.
- Mäger, Mart 1971.** Eesti kirjakeele sõnaraamatu proovivihiku puhul. – Keel ja Kirjandus 1, 39–46.
- Mosel, Ulrike 2004.** Dictionary making in endangered speech communication. – Language documentation and description. Vol. 2. Ed. By Peter Austin. Endangered Languages Project. London: School of Oriental and African Studies, 39–54.
- Nasibullin, Rif, Vasili Semjonov 2006.** Sistemno-tematičeski russko-udmurtškij slovar' = Udys'joc'ja rad'jam zuč-udmurt kylsuz'et. Iževsk: Izdatel'stvo Associaciya Naučnaja Kniga. 350 lk.
- Nurkse, Rein 1959.** Mõningaist bibliograafilistest aspektidest materjalide kogumisel eesti kirjakeele seletava sõnaraamatu jaoks. – Keel ja Kirjandus 12, 754–758.
- Nurm, Ernst 1958.** Keele ja Kirjanduse Instituudi sõnaraamatute sektori tööst. – Keel ja Kirjandus 4–5, 316–319.
- Nurm, Ernst 1960.** Läti keele seletav sõnaraamat teoksil. – Keel ja Kirjandus 9, 574–575.
- Pikamäe, Arno 1961.** Tänapäeva kirjakeele seletav sõnaraamat ja selle koostamise põhimõtteid. – Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VI. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 21–45.
- Raukko, Jarno 1994.** Polysemia: merkitysten verkosto – merkitysten verkko. – Kieli 8. Näkökulmia polysemiaan. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2. Toim. Pentti Leino, Tiina Onikki. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Schiller, Franz 1941.** Lääne-Euroopa uue aja kirjandusajalugu. Tartu: RK Teaduslik Kirjandus.
- Valdre, Tiia 2007.** 50 aasta keel pakitud. – Sirp 14.XII.

Peale artiklis tsiteeritud vt veel:

- Karelson, Rudolf 1990.** „Eesti kirjakeele seletussõnaraamat” tegija pilgu läbi. – Keel ja Kirjandus 1, 24–34.
- Karelson, Rudolf 1991.** Mure. [Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu väljaandmisest]. – Looming 4, 562–564.
- Karelson, Rudolf 1997.** Ernst Nurm ja „Eesti kirjakeele seletussõnaraamat”. – Eesti filoloogia poolsajand Teaduste Akadeemias. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 294–307.
- Karelson, Rudolf 1999.** Seletussõnaraamat ja teised kirjakeele sõnaraamatud. – Keel ja Kirjandus 12, 865–873.

- Kont, Ilse 1968.** Eesti kirjakeele seletav sõnaraamat. – Keel ja Kirjandus 7, 385–394.
- Kont, Ilse, Arno Pikamäe 1962.** Sõnade tähenduste avamisest eesti kirjakeele seletavas sõnaraamatus. – Emakeele Seltsi aastaraamat VIII. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 122–131.
- Nurm, Ernst 1983.** Seletava sõnaraamatu algusaegadest. – Emakeele Seltsi aastaraamat 26/27 (1989/1981). Tallinn: Eesti Raamat, 143–146.
- Raiet, Erich 1976.** Mõnda eesti kirjakeele sõnaraamatust. – Keel, mida me uurime. Tallinn: Valgus, 150–153.
- Raiet, Erich 1983.** „Eesti kirjakeele sõnaraamat” ilmumisjärgus. – Keel ja Kirjandus 3, 134–136.

Fifty years of the Defining Dictionary of Standard Estonian

Margit Langemets

Abstract. First, the essence of a monolingual defining dictionary is considered, analysing its different aspects rising to the fore in different languages at different times. The first monolingual defining dictionary of a language is related to the social status of the language, to language planning and to language policy. Against the background of the history of the Defining Dictionary of Standard Estonian some general issues of dictionary compilation are discussed, such as corpus size and certain principles of meaning definition. On the example of Estonian lexicography, two main types of monolingual dictionaries are compared.

Keywords: literary language, state language, monolingual lexicography, defining dictionary, orthological dictionary

Margit Langemets
leksikoloogiasektor
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
margit.langemets@eki.ee